

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАРИХ ҒЫЛЫМЫ:
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ, ТАБЫСТАРЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ»
атты халықаралық дәстүрлі «Бекмаханов оқулары»
конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ
21-23 мамыр 2009 жыл**

21-23 мая 2009 года

**МАТЕРИАЛЫ
Международной научной конференции
«ИСТОРИЧЕСКАЯ НАУКА КАЗАХСТАНА:
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ»
«Бекмахановские чтения»**

Алматы – 2009

қалмады. Ғалым партияның селодағы ұйымдық саяси және идеологиялық жұмысына үлкен мән берді. Сонымен қатар ауыл шаруашылығындағы маңызды мәселелерді көтерді. Мәселен, шаруашылық есеп, еңбекшілерді моральдық және материалдық ынталандыру, өндірісті жоспарлау жүйесі, бригадалық көтерме тәсілдің ендірілуі, ауыл шаруашылығын басқаруды жетілдіру, т.б. мұрағат құжаттары мен материалдарға негізделіп, зерттелді. [14]. Алайда тарихшы ғалым ауыл шаруашылығында етек жайған тоқырауды, аграрлық саладағы келеңсіз жағдайды дөп басып айта алмады. Жалпы Ө.Тұрсынбаев кеңестік кезеңдегі аграрлық тарихты толық объективті түрде жазуға мүмкіндігі болмады. Ғылымда басқалармен салыстырғанда батыл көзқарас танытқанымен өз заманындағы маркстік-лениндік методологияның, таптық принциптің, қасаң коммунистік идеологияның шеңберінен шыға алмады.

Қорыта келе, жоғарыда жасаған тарихнамалық талдауымыздың нәтижесінде Ө.Тұрсынбаевтың Қазақстанның аграрлық тарихын зерттеуге қосқан үлесінің зор екендігіне көз жеткіздік. Жай үлес қосып қана қоймай, сонау XIX ғасырдың соңынан XX ғасырдың 80-жылдары аралығында республиканың ауыл шаруашылығында жүргізілген реформалардың өткенін баян етуде бірегей зерттеуші болды. Аграрлық тарихтың білгірі ретінде іргелі зерттеулер жариялап, өзінің соңындағы ұрпаққа мол рухан мұра қалдырды. Ғалымның ғылыми шығармашылығы мен зертханасын, құнды мұрасын зерттеу отандық тарих ғылымын ары қарай дамыту үшін аса қажет. Осыны ғылымдағы өзекті мәселелердің бірі ретінде қарастырып, тиісті бағасын беруіміз керек.

1. Турсунбаев А. Из истории крестьянского переселения в Казахстане. -А-Ата., 1950.
2. Турсунбаев А.Б. Великий перелом в сельском хозяйстве Семиречья. -А-Ата., 1950.
3. Сонда. - 45б.
4. Турсунбаев А. Казахский ауыл в трех революциях. - А-Ата., 1965; Колхозное крестьянство Казахстана. -А-Ата., 1950.
5. Турсунбаев А. Победа колхозного строя в Казахстане. -А-Ата. 1957.-74б.
6. Турсунбаев А.Б. Великий перелом в сельском хозяйстве Семиречья. -80б.
7. Сонда.
8. Турсунбаев А. Из истории коллективизации сельского хозяйства Казахстана //Вестник АН Каз ССР. 1948. №11.17-196б.
9. Турсунбаев А. Колхозное крестьянство Казахстана. -69б.
10. Сонда.70б.
11. Қозыбаев М.К., Алдажұманов Қ.С., Әбілқожин Ж.Б. Қазақстандағы күшпен коллективтендіру: қорлық пен зорлық. -Алматы. 1992. -7б.
12. Турсунбаев А. Колхозное крестьянство Казахстана. -85б.
13. Турсунбаев А.Б. Освоение целинных и залежных земель и их роль в подъеме сельского хозяйства СССР // История советского крестьянства и колхозного строительства в СССР. -М. 1963. -С. 427-434.; Освоение целинных и залежных земель как фактор дальнейшего укрепления дружбы народов // Борьба КПСС за освоение целины. -А-Ата.1960. -С.365-380.
14. Турсунбаев А. Курсом интенсификации (Аграрная политика КПСС в Казахстане на этапе развитого социализма 1965-82гг.) -Алма-Ата, 1985.

Ф.А. Қозыбақова

тарих ғылымдарының кандидаты, ҚазҰУ-дың доценті

ПРОФЕССОР Ә.С. ТӘКЕНОВТЫҢ ҚЫЗМЕТІ МЕН ҒЫЛЫМИ МҰРАЛАРЫ

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық мемлекеттік университетінің тарих, археология және этнология факультетінің профессоры, тарих ғылымдарының докторы, Қазақстан өлкетанушылар қоғамының төрағасы, Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі болған Әбу Сақтағанұлы 1930 жылы 20- ақпанда Ақтөбе облысының Темір қаласында кедей-шаруа отбасында дүниеге келген.

«Әбу қазақ университетіне оқуға 1948 жылы июль айында келді. Менде сол тарих факультетіне оқуға түсу үшін келіп, емтихан тапсырып жүрген кезімде онымен таныстым. Біз екеуміз де тарих факультетіне студент бола алмай кандидат деген желеумен оқуға кірдік» деп еске алады белгілі тарихшы академик М.Қозыбаев.

1953 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің үздік белгімен бітірген соң, Қобда ауданының Ново-Алексеевка орыс-қазақ мектебінде 5 жылдай оқу ісінің меңгерушісі, директор қызметтерін атқарып, 1959 жылы Қазақ Мемлекеттік университетінің тарих факультетіне қайта оралып, атакты тарихшы Е.Бекмахановтың басшылығымен ғылыми-ізденіс жолына түсіп, оқытушылық қызметке кіріседі. Оның шәкірттерінің бірі белгілі тарихшы, ғалым Жанұзақ Қасымбаев «1960 жылы мен тарих факультетінің 1-ші курсына түсіп, өзімізге дәріс беретін ұстаздарыма білім алу барысында таныса бастаған едім. Әбекен КСРО тархы бойынша алғашында семинар, кейіннен үшінші курста дербес лекция курсы оқыды. Әбекен ерекше, табиғаттан қалыптасқан оқытушы ретінде біз сияқты сол кездегі жастардың көңілін тартты, Әбу ағаның ғаламат адамгершілік қасиеттеріне де таң қалатын едік //» - деген еді.

1964 жылы Әбу Сақтағанұлы атакты тарихшы Е.Бекмахановтың басшылығымен «Ақтөбе майданы (1918-1919 жж.)» деген кандидаттық диссертациясын қорғап, тұрақты оқытушылық жұмысқа қалып, докторлық диссертациясын «Әліби Жангелдиннің Маңғыстау арқылы Шығыс майданға келген экспедициясын» арқау етіп Қазақстанның интернационалдық байланыстарына зерттеу жүргізумен жалғастырған.

Әбу Сақтағанұлының үлкен қасиеттерінің бірі – оның ұстазға деген адалдығы. Ғылыми жетекшісі өмірлік ұстазы, белгілі қоғам қайраткері Е.Бекмахановтың есімін кеңінен насихаттап, оның еңбектерін таратып, ұстаз ағасының жүгін ары қарай аркалап, халқымен қайта табыстырды. Оның дайындауымен 1992 ж. Қазақ университеті баспасы Е.Бекмахановтың «Қазақстан в 20-40 годах XIX века», 1994 жылы қазақ тілінде «Қазақстан XIX ғасырдың 20-40 жылдарында» Алматы:санат 1994 жыл, 1992-1993 жылдары Е.Бекмахановтың

«Восстание хане Кенесары» еңбектерін. «Тарихшы Ермұқан Бекмаханов және Бекмахановтың ісі» және тағыда басқа ғылыми зерттеу мақалаларын жарыққа шығарды. Е.Бекмаханов туралы мақалаларында: «Бекмаханов тарих әлеміне кіре бастағанда қазақ халқының тарихы әлі жазылмады деуге болады. 20-30 жылдардағы репрессия салдарынан С.Асфендияров, М.Тынышбаев, Т.Шонанов, Қ.Кемелгертовтардың тың кітаптары ғылыми айналымнан шығарылды. Сондықтан да совет тарихнамасында 40-жылдарда көрнекті із салған Бекмаханов болды. Ал 1943 жылы шыққан «Қазақстан тарихы» осы тұста совет тарихнамасының үлкен жетістігі болғаны анық», - деген ғылыми тұжырым жасайды.

Ә.С. Такенов Қазақстанның шетелдермен байланысын зерттей жүріп, өзінің кіндік қаны тамған жері – Ақтөбе өңірін де ұмытпай өлке тарихын толықтыратын түрлі тақырыптарға ғылыми жетекшілік жасап, көптеген аспиранттар дайындады. Профессор Ә.С. Такеновтың ғылыми жетекшілігімен Ақтөбе қаласының тарихы жазылды, «Ақтөбенткен» заводының қалыптасу, даму жолы жеке еңбек болып шықты. Өлкетану жұмысын кеңінен өрістетуге қажеттігін түсініп, Қазақстанның түпкір-түпкіріндегі елді-мекен, жер-су аттарының қазақи атауын қалпына келтіруге, дерек жинауға бас-көз болып, оны өзгерту жұмыстарына, яғни Республиканың ономистикалық комитеттерінің де жұмыстарына белсене қатынасады.

1980 жылы профессор Ә.С. Такенов Қазақстандағы азамат соғысының тарихына байланысты деректі, танымдық ғылыми мақалалар жариялағаны үшін, ғылыми көпшілік журнал «Білім және еңбектің» лауреаты болды. 1970-80 жылдары Қазақ Кеңес энциклопедиясының тұрақты авторларының бірі болып 100-ден аса құнды мақалалар жариялады.

Университеттегі белсенді ғылыми-педагогтық қызметтері үшін Ә.С. Такенов 1984 жылы «Қазақ ССР халық ағарту ісінің үздігі» деген белгімен марапатталды.

Ғылыми тарихшы еліміз егемендігін алып, тәуелсіз даму жолына түскен соң қазақ тарихының ақтаңдақтарын толтырар дерек іздеуде әріптестерінің алдығы қатарында тұрды.

Тарих ғылымының саласының бірі деректану ғылымына да көп көңіл бөліп, оның ғылым ретінде қалыптасып, аяғынан тұруына өз үлесін қосты. Соның жарқын көрінісі Әбу Сақтағанұлы тарихи деректермен жұмыс істей білудің қыры мен сырын меңгерген ұлттық мамандар қажет екендігін айта жүріп, 1991 жылы талмай іздену мен дәйекті дәлелдерінің арқасында «деректану және архивтану» кафедрасын ұйымдастырып, ашылуына ұйытқы болып өзі басқарды. Сол бөлімді 50-ге жуық студенттер бітіріп шықты. Тарихи деректерді іздеп тауып, оларды бір жүйеге келтіріп, жариялауда да біраз жұмыстар атқарды. Мәселен, профессор Қуаныш Қаражановпен бірігіп, Қазақстанның қазіргі заман тарихы бойынша 20 баспа табактан тұратын құжаттар мен материалдар жинағын 1998 жылы «Санат» баспасынан шықты. Бұл еңбектің, Қазақстан тарихының күрделі кезеңі – кеңестік дәуірді зерттеуде, елімізде тоталитарлық жүйенің пайда болу, қалыптасу тарихын ашуда маңызды дерек ретінде тигізер пайдасы мол.

Белгілі деректанушы, профессор Қамбар Атабаев «профессор Ә.Т. Такенов және деректану ғылымы» атты ғылыми мақаласында «профессор Ә.С. Такенов өзінің ғылыми-творчестволық ізденістері барысында деректану ғылымына өте жақын келді. Ұлттық тарих ғылымының дамуындағы деректанудың маңызын жете түсініп, оның елімізде қалыптасуына өз үлесін қосты» - деп жоғары баға береді. Ә.С. Такенов Кеңестік тоталитарлық жүйе ұйымдастырған саяси қуғын-сүргін құрбандары болған ғалымдар мен қайраткерлер есімін қатарға қосып, олардың еңбектерін жариялауда көп еңбек сіңірген бірден бір тарихшы.

1993 жылы Әбу Сақтағанұлы ондаған жылдар бойы оқуға тиым салынып келген Мұстафа Шоқайдың «Туркестан под властью Советов» деген кітабының 1935 жылы Парижде жарияланған нұсқасын Алматыдағы «Ғылым» баспасынан қайтадан шығарады. Осы жылы Мұхамеджан Тынышбаевтың «История Казахского народа» деген оқу құралын жрты ғасырдан астам уақыт өткеннен кейін өзінің алғы сөзімен «Қазақ университеті» баспасынан қайта бастырып шығарды. Әбу Сақтағанұлы тарихшы Бейсембай Байғамов екеуі 30-жылдары «халық жауы» деген жалған жаламен жазықсыз атылған, энциклопедист ғалым Телжан Шонанұлының бай ғылыми мұрасын зерттеуге көп еңбек сіңірді. Оның қажырлы еңбегінің нәтижесінде 1995 жылы Алматыдағы «Санат» баспасында Т.Шонанұлының 1926 жылы Ташкентте «Қазақ жер мәселесі тарихы» деген атпен жарық көрген ғылыми монографиясы «Жер тағдыры – ел тағдыры» деген тақырыппен қайта жарияланды. 1997 жылы «Мұстафа Шоқай, Мария Шоқай» естеліктерін, С.Асфендияровтың «История Казахстана» (с древнейших времен) деген еңбектерін 1998 жылы Алматыдағы «Санат» баспасынан өзінің алғы сөзімен шығарды.

Әбу Сақтағанұлы С. Қожановтың балаларының қолында қалған жалғыз кітабын беделін салып жүріп аз уақыттың ішінде өзінің алғы сөзімен, орыс және қазақ тілінде «Сұлтанбек Қожанов» деген атпен баспадан шығарды. Бұл еңбектердің тарихымыздың күрделі кезеңдеріне арналған ғылыми зерттеу жұмыстары ретіндегі маңыздылығымен қатар деректік орны да ерекше. Соңғы 5-6 жылдың ішінде ғана бірнеше ғылым кандидаттарын даярлап, 30-дан астам ғылыми дүниелер жариялады.

Өз ортасында қызмет еткен жарты ғасырға жуық уақытта Әбу Сақтағанұлы мыңдаған тарихшылар толқынын, жүздеген ғылым адамдарын тәрбиелеп шығарды.

Әбу Сақтағанұлы тек терең білімпаз ғалым болып қана қойған жоқ, оның оқу-педагогикалық саладағы еңбектерін ұйымдастырушылық қабілетін ескерсек, Ағарту білім беру министрлігінің жанындағы тарих ғылымдары бойынша оқу-әдістемелік кеңестің төрағасы ретінде ағамыздың кеңпейілділігімен, Отан тарихын дамытудағы сеніммен қолы қойылған сан оқулықтар, оқу құралдары дүниеге келді. Тәуелсіздік жылдарында Қазақ тарихы үшін, оның болашағы жолында еңбек еткен ғалым, тарихшы тұлғаларды сыйлау – елдігіміздің белгісі емес пе? Осы тұрғыдан алғанда Әбу Сақтағанұлы тарих ғылымындағы дарынды ғалымдардың бірі де бірегейі болды.